

De ledande kvinnorna – och männen – i 1600-talets Åbo

Veli Pekka Toropainen, *Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670* [Beslutsamma borgerskor. Aktörskap bland kvinnorna inom det ledande borgerskapet i Åbo 1623–1670], 325 s., Turun yliopiston julkaisuja sarja C: 419, Turun yliopisto, Turku 2016.

I VELI PEKKA TOROPAINENS doktorsavhandling, som granskades våren 2016, undersöks aktörskap bland borgerskapet i Åbo under stormaktstiden med särskilt tonvikt på de borgerliga kvinnorna. Verket är gedigen grundforskning om den borgerliga elitgruppen och om de familjer och familjemedlemmar som verkade i denna gemenskap. I avhandlingen behandlas ekonomi- och socialhistoria, kulturhistoria och brett tolkat även kriminalhistoria. Framför allt är det dock fråga om en personhistoriskt inriktad stadssamhällsundersökning.

Avhandlingen grundar sig på ett exceptionellt brett empiriskt källmaterial. Författaren har en utmärkt kännedom om sitt aboensiska material. Han kombinerar källor, som ursprungligen skapats för flera olika ändamål, med varandra på ett mångsidigt och pålitligt sätt.

Strängt taget definierar Toropainen inte formerna för de borgerliga kvinnornas aktörskap, men han ställer bland annat frågorna: ”var [...] 1600-talets borgerskor aktiva inom ekonomin och inom samhället?” (s. 16) och ”hur [...] drog kvinnor nytta av de möjligheter som lagarna, lokalsamhället, familjen och släkten erbjöd för att förverkliga sig själva och för att skaffa levebröd åt sig själva och åt familjen?” (s. 20). Tidigare observationer från såväl Åbo som andra svenska städer ger vid handen att aktörskapet var mångsidigt. Därför kunde Toropainen i större grad ha valt aktörskapet i sig som utgångspunkt. Aktörskapets olika former kunde ha analyserats i olika situationer, och de kunde i sin tur med hjälp av litteraturen ha jämförts med praxis i andra städer. Nu finns det endast lite jämförelse i boken, eftersom skribenten koncentrerar sig på att kartlägga situationen i den undersökta staden.

Författaren kallar okonstlat sin forskningsmetod för närläsning av källorna och hermeneutisk analys: i grund och botten är det alltså fråga om

att han gått igenom materialet grundligt och systematiskt och kombinerat information. Ändå skulle man gärna ha läst mera om forskningstekniken, eftersom en kompakt förteckning över de 76 ledande borgarkvinnorna utgör en bilaga till verket. Författaren granskar undersökningsobjekten ur ett långt tidsperspektiv och pekar på materialets lämplighet för att identifiera och analysera medlemmarna av det studerade lokalsamhället. Trots det nämns inte begreppet biografi. Tillvägagångssättet kunde kallas för ett slags anpassat prosopografiskt eller kollektivbiografiskt betraktande, trots att en klassificerande och bredskalig jämförelse av materialet huvudsakligen saknas. I verket betonas de många successiva och överlappande individ- och släktbeskrivningarna, som skribenten använder som exempel.

Författaren är grundligt insatt i det aboensiska domboksmaterialet och han känner till dess behållning och möjligheter. Däremot utnyttjar han inte den mer allmänna diskussionen som redan länge förts i de nordiska länderna om forskningsfältets särdrag. Toropainens syn på domböcker-*nas värde är delvis ambivalent. Å ena sidan figurerar "undantagsindivider" och "särfall" i domböckerna (till exempel s. 25, 30, 253), men å andra sidan visar arbetet hur kombinerandet av varierande och diakrona källor resulterar i något helt annat än enbart karikatyrer av det förflutnas "undantagsindivider" (jämför till exempel s. 28, 112, 215). Så gott som alla de personer som behandlas var uppskattade medlemmar av lokalsamhället, och det faktum att de figurerade inför domstolarna gjorde dem inte i sig suspekta. Det var snarare tvärtom: på de arenorna kunde endast en heder-
värd person driva sina ärenden på ett effektivt sätt.*

Liksom redan tidigare konstaterades är forskningsmaterialet exceptionellt mångsidigt. Med finns bland annat allt material rörande beskattning och till exempel Generalregistret över bosättningen i Finland (Suomen Asutuksen Yleisluettelo), utifrån vilket författaren har kartlagt borgerskapets äganden på landsbygden: kvinnorna ägde cirka en femtedel av hemmanen (N= 141). Toropainen har även utnyttjat likpredikningar, bröllopsdikter och liknande småtryck, vilkas språk ger liv åt rätts- och beskattningsmaterialets precisa uttryck.

Den starka empirins frånsida är att den tidigare forskningen ("äldre forskning", s. 275) inte alltid inkluderas eller används bristfälligt. Ställvis har olika publikationer lästs endast delvis, vilket leder till att även relevanta tidigare observationer inte utnyttjas. Som exempel på forskare, vars arbeten med tanke på deras innehåll det hade varit skäl att använda eller åtminstone utvärdera användbarheten, kan nämnas: Pia Letto-Vanamo (professionalisering och litterarisering av rättspraxis), Sven Lilja (hushållens storlek), Lars Niléhn (flyttningsrörelser och "hjärnimport"), John Strömberg (ämbetsrotation och socialt avancemang), Eino E. Suolahti (borgerskapets utbildning), Gunnar Suolahti (kulturhistoria) och Kustaa

H. J. Vilkkuna (brukssamhällen och deras patroner/patronesser). Tidigare fall som redan belysts i omfattande skala är till exempel Margareta Kitts och Elisabeth Koppars mångdimensionella rättssaker (Karonen, *Rikos historianssa*, 2000, Karonen, *Arjen valta*, 2002). Författaren drar inte heller systematiskt nytta av de redan existerande omfattande biografipublikationerna: *Nationalbiografien*, *Biografiskt lexikon för Finland*, *Suomen talouselämän vaikuttajat* och *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Visserligen finns det inte mycket om kvinnor från Åbo i dem, men nog om kvinnor i stadssamhällen i största allmänhet och om män från Åbo. Överlag skulle det här materialet ha erbjudit en tydlig jämförelsepunkt, och dessutom i viss mån sparat skribenten mödan att traggla igenom ursprungskällorna.

I verket undersöks faktiskt alla stadens ledande borgarsläkter och deras medlemmar, vilket är ägnat att i ännu högre grad öka resultatets värde och verkets användbarhet. Enligt schema 1 (s. 50) hade en stor del av de mest betydande släkterna kommit till staden från Tyskland. Resultatet bekräftar tidigare uppfattningar om utgångsområdena för det svenska kungarikets hjärnimport och går i samma riktning som till exempel i Viborg. Antalet hushåll bland det ledande borgerskapet i Åbo halverades under loppet av fyra årtionden (1636–1670) och folkmängden minskade ännu mera. På motsvarande sätt reducerades antalet ekonomiskt aktiva kvinnor under 1660-talet – av vilka en stor del ursprungligen hörde till dessa invandrargrupper. Bakom flyttningsrörelserna förnimmer Toropainen framför allt faktorer relaterade till utrikeshandeln. Ändå är den mest sannolika förklaringen den allmänna försvagningen av rikets dragningskraft som en följd av den westfaliska freden – de utländska borgarnas immigration avtog samtidigt över allt.

Toropainen framhäver på goda grunder den för borgarsläkternas kontinuitet centrala kvinnolinjen, tack vare vilken släkterna kunde fortleva i hundratals år. Skribenten har utgående från rådstugu- och kämnärsrättens protokoll utarbetat tidskrävande statistik om de ledande borgarkvinnornas rättsfall. Den del som berör Ingeborg Gerdner (schema 13) är särskilt omfattande och intressant, fastän analysen inte når särskilt djupt. Därtill hade det varit skäl att göra skillnad mellan kvinnornas aktörskap också med hjälp av en kändande-svarande-kategorisering, eftersom till exempel den redan nämnda Margareta Kitt troligen uppträdde framför allt på de anklagades bänk; hon mördade nämligen sin man med kvicksilver.

I behandlingen av stadsrummet och byggnaderna ger Toropainen prov på sina färdigheter som förenare av ursprungskällor och litteratur, liksom på hur man kan använda tidiga bouppteckningar för att beskriva intressanta vardagsfenomen. Här undersöks borgarelitens levnadsvanor på ett sätt som man hittills endast har gjort i liten utsträckning i Finland. Ur ekonomihistoriskt perspektiv ingår viktig information å sin sida i de delar

som behandlar skulder, arvsfifte och kontrollen av släktens förmögenhet och användarrättigheter.

Toropainens grundresultat (s. 279–280) ökar vår kännedom om möjligheterna, formerna och praxis för kvinnors verksamhet under stormaktstiden:

Kvinnorna tillhörande det ledande borgerskapet strävade med sin verksamhet i 1600-talets Åbo efter flera olika saker. De försökte påverka sin familjs framgång och ekonomiska ställning genom att driva handel, utöva handelsseglast, ge och samla lån, sköta brevväxling och bokföring, formulera anhållningar och klagomål till de centrala ämbetsverken i Stockholm, fungera som ägare av bruk och gruvor, utarrendera bostads-, handels- och lagringsutrymmen, driva krogar, sköta sina heman, anställa och överse arbetskraft, sköta hushållningen och inköpen, uppfostra och lära barn och sköta om äldre och sjuka. De deltog i umgänget mellan kvinnor på fester, som faddrar, i likvakan, i begravningsföljen, genom att tillsammans sälja produkter på torget och samtidigt vårda sina sociala relationer. De förhöjde familjens status i staden genom att donera pengar till domkyrkans byggnadsfond och genom att köpa familjegravar under kyrkans golv. Via giftermål överförde de egendom och sina familjers kontakter till nya företagare, som hade driftighet att lyfta familjens sociala ställning ännu högre. Och de försvarade sin familj och dess egendom i alla rättsnivåer både i staden och på landsbygden.¹

Toropainens språk är tydligt och gott, fastän sådana begrepp som ”utländsk publik” (”ulkomainen yleisö”), ”rådmansklass” (”raatimiesluokka”), ”moderländsk borgare” (”emämaalainen porvari”) och ”hemmafru” (”kotiäiti”) ter sig obekanta för forskningsperioden. Stundom har såväl egna som den tidigare forskningens synpunkter blandats i en och samma not (till exempel not 291). I färdigställningsskedet verkar text med tunn kontaktyta till brödtexen ha blivit kvar i noterna.

Utifrån Veli Matti Toropainens doktorsavhandling får vi en mer precis och mångdimensionell bild av de centrala aktörernas liv i stadssamhället i Åbo på 1600-talet. Det breda och ihärdiga kartläggningsarbetet resul-

1. ”Johtavan porvariston naiset tavoittelivat toimillaan 1600-luvun Turussa monia eri asioita. He pyrkivät vaikuttamaan perheensä menestykseen ja taloudelliseen asemaan käymällä kauppaa, harjoittamalla kauppapurjehdusta, antamalla ja kokoamalla lainoja, hoitamalla kirjeenvaihtoa ja kirjanpitoa, laatimalla anomuksia ja valituksia Tukholman keskusvirastoille, toimimalla ruukin- ja kaivoksenomistajina, vuokraamalla asuin-, kauppa- ja varastotiloja, pitämällä krouvia, hoitamalla maatilojaan, palkkaamalla ja valvomalla työvoimaa, huolehtimalla kotitaloudesta ja sen hankinnoista, kasvattamalla ja opettamalla lapsia sekä huolehtimalla vanhuksista ja sairaista. He osallistuivat naisten väliseen kanssakäymiseen juhlissa, kummeina, ruumiinvalvojisissa, hautajaisaatoissa, myymällä yhdessä torilla tuotteita ja hoitamalla samalla sosiaalisia suhteitaan. He nostivat perheen statusta kaupungissa lahjoittamalla rahaa tuomiokirkon rakennusrahaan ja ostamalla perhehautoja kirkon lattian alta. Avioliittojen kautta he siirsivät omaisuutta ja perheidensä suhteita uusille yrittäjille, joilla oli tarmoa nostaa perheen sosiaalinen asema vieläkin korkeammalle. Ja perhettään ja sen omaisuutta he puolustivat kaikissa oikeusasteissa sekä kaupungissa että maaseudulla.”

terar i en stor mängd empiriska resultat, fastän alla observationer inte är helt nya. I verket finns endast en kort engelsk resumé. Därför och trots det skulle det vara önskvärt att skribenten skulle skriva några artiklar i vilka han sammanfattade sina resultat och kanske också mer bestämt utmanade den tidigare forskningen.

Petri Karonen